Mirjana Ule[1]

»Na starševstvo nikoli nisi zares pripravljen«: Značilnosti in dileme sodobnega družinskega življenja in starševanja

»You're never really ready for parenthood«: Trends and dilemmas of of contemporary family life and parenting

Povzetek

V prispevku razpravljamo o dilemah sodobnega družinskega življenja in starševanja. V sodobnem času so se namreč osnovna pravila, na katerih ljudje utemeljujejo svojo zasebnost, temeljito spremenila. Oblike družinskega življenja so se pluralizirale. Poleg biološkega starševstva se vedno bolj uveljavljajo različne oblike socialnega starševstva. Predvsem pa mladi ljudje na zelo diferencirane načine prehajajo v partnersko skupnost in starševstvo. V teh spremenjenih razmerah družinskega življenja otroci postajajo vse bolj projekt, ki potrebuje skrben nadzor, stalno kontrolo razvojnih stopenj in vodenje. Za empirično preverjanje tega, kako se spoprijemajo starši s temi novimi problemi, smo opravili intervjuje o izkušnjah starševanja s starši v prvi fazi starševstva v okviru dveh fokusnih skupin. Ugotovili smo, da trend odgovornega starševstva prinaša s seboj napetosti med tremi pomembnimi vidiki življenja: med področjem, vezanim na plačano delo in karierno napredovanje, ter področji, ki se nanašajo na partnerski odnos in skrb za otroke. Ugotovili smo tudi, da problem aktivnejšega očetovanja in enakopravnega sodelovanja obeh staršev ni samo problem moških oziroma njihove pripravljenosti in sposobnosti za aktivno očetovanje, temveč tudi prevladujočega kulturnega imaginarija.

Ključne besede: destandardizacija družinskega življenja, družinski življenjski potek, odgovorno starševstvo, novo očetovstvo

1 zasl. prof. dr. Mirjana Ule, univ. dipl. psihologinja, znanstvena svetnica, mirjana.ule@guest.arnes.si

Abstract

This article is about the dilemmas of modern family life and parenting. In modern times, the basic rules on which people base their privacy have fundamentally changed. The forms of family life have pluralised. In addition to biological parenthood, various forms of social parenthood are increasingly gaining ground. In particular, young people are moving into partnership and parenthood in very differentiated ways. In this changed situation of family life, children are increasingly becoming a project that needs careful supervision, constant monitoring of developmental stages and guidance. To empirically test how parents cope with these new problems, we interviewed parents in the first phase of parenthood in two focus groups about their parenting experiences. We found that the trend towards responsible parenthood brings with it tensions between three important aspects of life: the areas of paid work and career advancement, and the areas of partnership and childcare. We have also found that the problem of more active fatherhood and equal participation of both parents is not only a problem of men's willingness and ability to be active fathers, but also of the prevailing culture.

Key words: destandardisation of family life, family life course, responsible parenthood, new fatherhood

Extended abstract

1. Introduction

This paper discusses the dilemmas of contemporary family life and parenting. In contemporary times, the basic rules on which people base their privacy have fundamentally changed. Young people make very different transitions into working careers, partnerships and their own families. The forms of family life have pluralised. Alongside the classic nuclear family, there are many other family forms; single-parent, reorganised, extended, which are no longer called 'imperfect' in the politically correct vocabulary. In addition to biological parenthood, various forms of social parenthood are increasingly gaining ground. In these changed conditions of family life, children are becoming a project that needs careful supervision, constant monitoring of developmental stages and guidance.

2. Theoretical framework: changes in everyday life and life courses

Interest in the study of changes in life courses and transitions has increased in sociology in recent decades. This can be attributed to major changes in people's biographical experiences and life plans. These changes are also the result of changes in the fundamental institutions in people's lives; changes in educational pathways, work and employment patterns, together with changes in family and partnership life patterns, changes in gender relations, life extension, etc. (Beck & Beck-Gernsheim, 2006; Ule et al., 2018).

Young people make very different transitions into working careers, partnerships and families of their own. Transitions are no longer pre-directed, ritualised, but increasingly individualised, differentiated. This is also reflected in new ways of thinking about everyday life, the future course of their lives and transitions. The movement of individuals in time and space is less and less linked to cultural norms about the course and sequence of transitions and more and more to the individual's active shaping of their biography in relation to the lives of those close to them (Giddens, 2000). But the impression of an infinite multiplication of life choices and possibilities is often deceptive. Modern media, mass culture and market offerings pre-shape the possible choices and alternatives that people are offered as »the best«. Moreover, the media and mass culture »command« choices within the given alternatives.

2.1. Deinstitutionalisation of contemporary family life

All these developments and changes have fundamentally shaken the content and form of privacy and family life. Transitions to the institutions of adult life are characterised by people increasingly prolonging the time they enter into committed relationships (Rener et al., 2007).

The changes in the family over the last thirty years can be understood as a gradual deinstitutionalisation of the family. The deinstitutionalisation of the family means that space is opening up for alternative forms of family life that are no longer stigmatised. This is particularly important for children growing up in such communities.

Parallel to the deinstitutionalisation of the family, parental responsibility towards children is being strengthened. At least for Slovenia, this is what all opinion polls show (Ule & Kuhar, 2003). The increasing involvement of parents in their children's lives, their constant concern for their well-being, their education and their future, is also having an impact on the changing relationship between parents and children. The process of changing this relationship through

its intensification is referred to as 'protected childhood'. Protected childhood means the creation of a discursive space within which children are perceived as persons whose growing up must be carefully planned, guided and protected (James et al., 1998. p. 16).

Today, children seem to have primarily a »psychological utility function«. For an adult, feeling responsible for a child means being emotionally necessary. These psychological benefits are expressed in the desire to make sense of life, in the pursuit of happiness, in the small joys of the relationship with the child. In the relationship with the child, parents want to rediscover and express their capacities and needs for closeness and tenderness, for care, for empathy, for openness, which are sorely lacking in today's highly competitive societies (Arendell, 1997). The child helps parents to balance their lives. Thus, the child acts as a kind of 'naturalness' in an increasingly less natural environment.

The more the demand for »optimal care« for children grows, the more demanding the material assumptions of parenthood promoted by consumer culture and the market become. This is also a culture that constantly questions parental competence and insists that parents cannot perform their parental role without the help of various experts, educational consultants, ombudsmen, etc. (Gill, 2007; Furedi, 2008). It is precisely because of the new dimensions of parenthood that, in addition to the psychological desire to have children, there are also dilemmas, doubts and obstacles as to whether “I will be able to cope”, and worries about whether everything will be all right.

3. Empirical findings; Everyday family life and parenting experiences

To empirically test how parents, cope with these new parenting issues, we interviewed parents in two focus groups. The focus groups were conducted in February and March 2023 at the Family Centre in Ljubljana. Six mothers aged between 28 and 41 participated in the first focus group, and six fathers of similar age participated in the second focus group.

According to the parents interviewed, child-rearing is strongly intertwined between the desire to rise and the threat of social decline. As our interviewees note, success is already a key category in child-rearing. Parents carry a list of assumptions and advice in their heads, or as one of the fathers interviewed put it: 'What is happening now is no longer normal. He's not allowed to go for a walk on his own, he's not allowed to pick things up on the road ... There are lots of things he's not allowed to do anymore«.

Expert advice produces fear in parents that they are not doing enough, and this fear drives them to seek expert advice again and again, and so they seem to go around in circles. Or as one of the mothers in the focus group put it: »I didn't imagine that you have to work so much on yourself, to empower yourself, to prepare yourself, to be somehow stable with yourself, to raise someone new for this world«.

The phrase »we can't afford a child« is therefore not only about the young couples' wishes as regards their standard of living, but at least as much about the standard of living they want to offer their child. The rule is: modern people only have as many children as they can afford. For many, the questioning starts with the partnership; is the union strong enough to provide a stable support for the child? Cross-examination leads to self-questioning; am I emotionally developed enough for the role of mother or father, am I willing to give up other personal interests for the benefit of the child?

3.1. Parenthood and partnership - the phenomenon of new fathers

Our focus group discussions reveal that fathers are increasingly involved in childcare and family work. The active participation of men in family life has significantly transformed the way women experience their partners and what are the important qualities that define a good partner (Hanlon, 2012). Or as one interviewee put it: “Well, my father couldn't even fry an egg. Literally. But we have a completely shared household. He spends a lot of time with the kids, he's been on paternity leave. We just make it so that we both really invest in the family and that's priceless«.

In the last few decades, changes in the equal division of labour and parenting between partners have therefore become more visible, not least because of family and equal opportunities policies that promote active or participatory parenting through mechanisms such as paternity and parental leave. It is important that paternity leave contributes to the perception of men as fathers in family life, with an active caring dimension rather than just material and financial responsibility for children.

3.2. Parenthood and career

The full-time working model comes with a requirement for significant availability in terms of hours, and this is a problem for both men and women if they want to take responsibility for their young children and be successful in their working lives (Oechsle et al., 2012). Often there is a decision by partners to subordinate women's professional ambitions to their maternal role. And the practice of fatherhood is being selected and narrowed. It is increasingly expressed in

helping overburdened partners, to doing lighter, routine household chores, or to playing with the children. As one interviewee says: »I observe my acquaintances and I see how many of them are pushed into these ten or more hours of work a day ... Now that she's had a baby, she's going to get less promotion, she's not going to get good projects, maybe she's even going to lose her job, her contract's not going to be renewed ...".

3.3. Changes in social contact during parenthood

Although intimate-partner relationships have changed and deepened considerably, and thus already meet certain social needs, parents need contact with other parents or as one interviewee notes: "Personal contact is insanely important to me. This digital stuff ... Yeah, you find some answers, you follow some interesting stories, but in the end it's just another extra stimulus that makes me tired«.

And here our interviewees note major changes in social contacts due to the characteristics of today's increasingly individualised society, or as one interviewee remarks: »This individualism and bubbles, you can see it in kindergarten too. We both notice that no parent says hello to anybody, everyone is almost whispering to their children so that no one will hear.«

Parents of young children and babies especially face a major challenge from life trajectories that have separated them from their family of origin. As one interviewee put it: »My parents are all abroad and we have no one, so we really have to do everything ourselves ...«. Many parents report feelings of loneliness and anxiety. Research consistently shows that parents who have good social contacts and support are much less depressed and anxious, and much more confident, competent parents. The effectiveness of support is highly correlated with parents' feelings that their social contacts are accepting and willing to help.

4. Conclusion

We have found that the trend towards responsible parenthood brings with it tensions between important aspects of life: those related to paid work and career advancement, and those related to partner relationships and childcare. These tensions have been exacerbated by structural changes in contemporary professional work. Processes related to work flexibility, deregulation and flexible working hours increase biographical insecurities for both men and women and are an obstacle to striking a successful balance between parental roles and professional work or careers.

Material assumptions are only one part of the requirements for responsible parenthood. Expert guidance, parenting magazines, manuals etc encompass

much more and have a careful and interested readership and audience among contemporary parents. According to these requirements, a child needs 'a suitable environment for healthy development', from adequate housing to a psychologically stable environment.

Parental involvement in children's growing up is also a new factor of social differentiation for children. These trends in patterns of family socialisation and upbringing have a hidden normative side, tacitly sanctioning those parents and children who can't or are unable to create a supportive family climate. It negatively sanctions them by imposing »blame« on parents for their children's real or perceived socialisation deficits. This overlooks the real core of these feelings of guilt, namely the real social divisions that push certain groups of people into disadvantaged living conditions.

1. Uvod

V zadnjih desetletjih je prišlo do dramatičnih sprememb pri vzpostavljanju partnerskih odnosov, družinskem življenju in starševanju. Da se dva, ki se imata rada, tudi poročita, že dolgo ni več samo po sebi razumljivo dejstvo. In za tiste, ki se odločijo za skupno življenje, želja po otrocih ni več samoumevna stvar. Ljubezen do otrok, ki so jo še v dvajsetem stoletju povezovali z romantičnim mitom materinstva kot poslanstva, je koncem dvajsetega stoletja postala tema predvsem za revije za starše, za terapevtske svetovalce in rubrika za pedagoške napotke. Ljubezen do otrok je skratka ključna beseda, ki zadolžuje starše, da sledijo mnogovrstnim programom, ki vsi krožijo okrog optimalne podpore potomstvu.

V sodobnem času so se torej osnovna pravila, na katerih ljudje utemeljujejo svojo zasebnost, temeljito spremenila. Oblike družinskega življenja so se pluralizirale. Ob klasični jedrni družini se pojavljajo še mnoge družinske oblike: enostarševske, reorganizirane, razširjene, ki jih v politično korektnem besednjaku ne poimenujemo več kot »nepopolne«. Poleg biološkega starševstva se vedno bolj uveljavljajo različne oblike socialnega starševstva. Obenem pa družina izgublja pomen ekonomske skupnosti in vse bolj postaja socialno emotivna skupnost. Predvsem pa mladi ljudje na zelo diferencirane načine prehajajo v partnersko skupnost in starševstvo in prehodi niso več vnaprej določeni, ritualizirani, kolektivni, temveč so vedno bolj individualizirani, diferencirani.

V prispevku bomo razpravljali o dilemah sodobnega družinskega življenja in starševanja. Izhodiščne teoretske teze bomo empirično preverili s pomočjo kvalitativne metode intervjujev v okviru fokusnih skupin s starši v zgodnji fazi starševanja.

2. Teoretski okvir: Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov

Zanimanje za raziskovanje sprememb v življenjskih potekih in prehodih se je v sociologiji v zadnjih desetletjih povečalo. To lahko pripišemo velikim spremembam v biografskih izkušnjah in življenjskih načrtih ljudi. Te spremembe so spet posledica sprememb v temeljnih institucijah življenjskega poteka; sprememb v izobraževalnih poteh, načinu dela in zaposlitvi, posledica spremenjenih vzorcev družinskega in partnerskega življenja, spremenjenih odnosov med spoloma, posledica podaljševanja življenja itd. Temeljna sprememba življenjskih potekov, kot jo opisujejo teoretske in raziskovalne študije v Evropi in tudi pri nas, je izbirnost življenjskih poti (Beck in Beck-Gernsheim, 2006; Ule idr., 2018).

Od časov klasične moderne so se temeljna pravila, na katerih ljudje utemeljujejo svojo zasebnost, korenito spremenila. Mladi ljudje na različne načine prehajajo v delovno kariero, v partnersko skupnost in lastno družino. Prehodi niso več vnaprej usmerjani, ritualizirani, kolektivizirani, temveč vedno bolj individualizirani, diferencirani. Razmerja med starostjo, socialnimi vlogami in udeležbo v institucijah se spreminjajo in so vse manj jasno določena. To se kaže tudi v novih načinih mišljenja o vsakdanjem življenju, življenjskem poteku, življenjskih ritmih in prehodih. Gibanje posameznikov v času in prostoru je vse manj povezano s kulturnimi standardi o poteku in zaporedju prehodov ter vse bolj s posameznikovim aktivnim oblikovanjem njegove/njene biografije v povezavi z življenjem bližnjih oseb. Giddensov pojem „povezanih življenj“, ki ga v zvezi s tem večkrat srečujemo, meri na medsebojne odnose življenjskih potekov partnerjev, zakoncev, staršev in otrok (Giddens, 2000).

Čedalje večja prožnost in «izbirnost» v oblikovanju življenjskega in delovnega okolja, v jezikovno-kulturnih, religioznih, političnih usmeritvah in v oblikovanju spolnih vlog povzročata, da se ljudje čutimo vedno manj zavezani pričakovanjem, normam, vrednotam ali ideologijam določenih družbenih skupin ali razredov, ki jim po svojem družbenem statusu pripadamo. Spreminjamo se v „socialne nomade“ (Bauman, 2001). Socialni nomadi na videz brez ovir potujejo od ene do druge trenutne življenjske oblike, ne da bi se kje ustalili. Kritiki sodobnih družb sicer opozarjajo, da je vtis o neznanski pomnožitvi življenjskih možnosti in izbir pogosto varljiv. Sodobni mediji, množična kultura in tržna ponudba vnaprej oblikujejo možne izbire in alternative, ki jih ljudem ponujajo kot „najboljše“. Še več, mediji in množična kultura „zapovedujejo“ izbiro v okviru danih alternativ.

Vsa ta dogajanja in spremembe so v temelju pretresli vsebino in obliko zasebnega življenja. Za sodobne prehode v institucije odraslega življenja je značilno, da ljudje vse bolj podaljšujejo čas vstopanja v zavezujoče odnose (Wilkinson, 1997). Povprečna starost vstopanja v formalno zakonsko zvezo se v zahodnem svetu vztrajno zvišuje, podobno tudi povprečna starost žensk, ko rodijo prvega otroka. Poznejše starševstvo je neposredno povezano z naraščajočo potrebo po individualnem načrtovanju lastnega življenjskega poteka in samoodločanja ter možnostjo takšnega načrtovanja. Za mlade ženske, ki imajo več svobode in možnosti kot njihove matere, so izobrazba, delo in kariera sredstvo za ohranjanje neodvisnosti. Izobrazba, delo in kariera so pomemben del identitete odrasle ženske. Materinstvo je za sodobne ženske prej čustvena vloga kot poslanstvo.

2.1. Deinstitucionalizacija sodobnega družinskega življenja

Do pred nekaj desetletji je vsaj v zahodni kulturi veljalo, da obstaja le ena pot za formiranje družinske skupnosti, namreč poroka in rojstvo otroka. Za institucionaliziranje družine je bilo bistveno, da je bila družina bioloških staršev in otrok proglašena za takorekoč edino veljavno institucijo zasebnosti, vsakdanjega življenja in reprodukcije (Beck-Gernsheim, 2002). Bila je preprosto popolna družina. To je po eni strani pomenilo, da je imela taka popolna družina večkratni monopol, ki je bil tudi pravno potrjen. Posledica tega je bila, da so bili odkloni od te norme ovrednoteni kot nekaj negativnega in posledično stigmatiziranega, kar ne zasluži družbenega priznanja in pravne podpore.

V tendenci so bili vsi odrasli napoteni v družinsko institucijo. Imeti svojo družino je bil del pričakovanega statusa zrelosti. Poroka in zasnovanje družine sta zato lahko postala eno od ključnih meril za vstop v odraslost. Neporočeni pari ali samski ljudje so bili bolj ali manj podcenjeni s strani večinske družbe. K tej klasični podobi družine je sodila tudi teza, da se družina v družinskem življenjskem poteku postopoma razpušča, namreč z doraščanjem in osamosvajanjem otrok. Za otroka je to pomenilo selitev od izvorne družine k svoji lastni družini. Za starše pa je to stanje pomenilo »izpraznitev gnezda« in je bilo definirano kot boleče, kot izguba za starše.

Tipičen družinski življenjski potek je v klasični sociološki literaturi posledično predstavljen kot zaporedje dogodkov, ki pomenijo kvalitativno spremembo v življenjskih možnostih in strategijah družinske skupnosti. Klasični družinski življenjski cikel gradi na domnevi stabilne in trajne družinske skupnosti, ki traja od osnovanja partnerske skupnosti do smrti partnerjev. Največkrat so sociologi navajali model stopenjskega življenjskega cikla družine, ki se sestoji iz devetih stopenj in sicer: doba formiranja družine, začetek razširjanja družine, predšolsko obdobje otrok, šolsko obdobje otrok, mladostniško obdobje otrok, postadolescentsko obdobje otrok, začetek zoženja družine, zožena družina („prazno gnezdo“), ovdovelost (po smrti partnerja) (Glick, 1984).

Novejši demografski in statistični podatki ter raziskave družinskega življenjskega poteka pri nas in v svetu pa kažejo, da se znotraj zgoraj opisanega družinskega cikla dogajajo velike spremembe. Predvsem ta model ne upošteva pluralnosti družinskih oblik, prekinitev družinske skupnosti in ponovnih vzpostavitev nove družinske skupnosti (Rener idr., 2007). Statistika, raziskave pa tudi opazovanje vsakdanjega življenja kažejo, da so se življenjske faze aktivnega starševstva v novih generacijah staršev časovno skrajšale in da se daljša doba, ko družinsko življenje ni osredišče okrog otrok (Švab, 2007). V manj kot treh generacijah je prišlo do popolne spremembe družinskega življenjskega poteka. Partnerja se lahko odločata za rojstvo otrok šele v zrelem življenjskem

obdobju in s tem podaljšata vmesni čas med osnovanjem partnerske skupnosti in rojstvom prvega otroka. Ali pa se partnerska skupnost zasnuje šele v zrelih letih partnerjev. Povprečna starost vstopanja v formalno zakonsko zvezo se zato v zahodnem svetu vztrajno zvišuje. Prav tako se zvišuje povprečna starost mater, ko rodijo prvega otroka.

Odločitev za prelaganje starševstva je tudi posledica pogajanja o odnosih. Danes posamezniki in posameznice preizkusijo odnose, preden se zavežejo starševstvu. Po podatkih raziskav je ta strategija tudi svojevrsten varovalni mehanizem pred neuspešnimi odnosi in je nastala tudi zaradi obrambe pred ugotovitvijo, da malo zakonov preživi krizna obdobja odnosov (Ule in Kuhar, 2003). Vse več mladih se odloči, da morajo preizkusiti odnos, še preden se zavežejo starševstvu. Starševstvo za mlade ni več zaveza, usoda, temveč skrbno pretehtana odločitev.

Prihaja tudi do vse pogostejšega pojava reorganiziranih družinskih skupnosti, ko partnerji, ki so že živeli v družinskih skupnostih, zaradi ločitve ali izgube partnerja vstopijo v novo družinsko skupnost. Zato tudi prvotno biološko starševstvo vse bolj nadomešča socialno starševstvo, kjer v vlogi starša nastopa tisti, ki v resnici živi in skrbi za otroka. Po drugi strani pa rojstvo otroka ni več vezano na partnersko zvezo ali vzpostavljanje zakonske skupnosti, temveč gre lahko za zavestno odločitev za enostarševsko družinsko skupnost. Partnerja se lahko tudi zavestno odločita za življenjski stil brez otrok.

Spremembe v družini v zadnjih dvajsetih ali tridesetih letih lahko torej razumemo kot postopno deinstitucionaliziranje družine. To pomeni, da se odpira prostor alternativnim oblikam družinskega življenja, ki niso več označene kot nepopolne ali stigmatizirane (Ule in Kuhar, 2003). To je izjemno pomembno predvsem za odraščanje otrok, ki živijo v takšnih skupnostih. Deinstitucionalizacija družine pomeni tudi večjo možnost izbire: imeti družino in otroke takoj, ko končaš šolanje in vstopiš v poklic, ali imeti družino in otroke, ko izpolniš nekatere poklicne ambicije, ali pa imeti družino in otroke takrat, ko se počutiš zrelega in motiviranega zanje. Življenjski načrti sodobnih mladih odraslih še vedno vsebujejo aspiracije po družini in otrocih. Ta življenjski cilj pa ima vendarle veliko konkurenco v drugih ciljih, npr. v poklicni karieri, osebnem samorazvoju, uživanju življenja, ipd. Zanimivo je tudi to, da sta aspiraciji po partnerski zvezi in želja po starševstvu ločeni in ne sovpadata. Tudi želja po starševstvu je postala bolj zapletena in je odvisna od raznih predpostavk.

Kaj torej pride po družini? Odgovor je družina, vendar drugačna, bolj odnosna, pogajalska, alternativna, reorganizirana, bolj kompleksna, pa vendar še bolj potrebna v tem svetu negotovosti in novih tveganj. V partnerskih in zakonskih razmerjih se danes pojavlja mnogo več vprašanj, ki jih včasih ni bilo, ali pa so

bila preveč eksotična, da bi si jih sploh postavili. Ali naj imava otroke takoj, ko začneva skupno življenje, ali pozneje, ali celo nikoli, ali pa pustimo to vprašanje še odprto? Če eden od partnerjev dobi ugodno službo v drugem mestu, ali naj se družina preseli, ali naj se odločimo za vikend družino. Pri kom naj ostanejo otroci? Če je moj partner tuj državljan, v kateri državi naj živiva, katere jezike naj naučiva otroke, katero identiteto naj jim ponudiva. Če moj partner in jaz po ločitvi živiva v novi partnerski zvezi, ali naj na rojstni dan otrok povabim tudi bivše stare starše.

Ta katalog vprašanj, ki odseva možnosti, priložnosti in teror življenja v pogojih sodobne individualizirane družbe, razkriva subverzivno moč vsakdanjega življenja. Destandardizacija in individualizacija življenjskega sveta se vse bolj kaže tudi v družini in tu povzroča dinamiko posebne vrste, ki bi ji lahko rekli insceniranje vsakdanjega življenja (Ule idr., 2018). Kaže na to, da je vse manj stvari določenih enkrat za vselej, da nobena pravila niso dokončna in da moramo vse pogosteje začeti znova in sprejemati nove odločitve. Zato da partnerji medsebojno usklajujejo vse bolj individualizirane biografije, je potrebno vedno več dogovorov. Družina postaja na mnogih ravneh vsakdanje lovljenje ravnotežja in trajni projekt razreševanja medsebojne brklarije.

Posledica tega je postopno spreminjanje družinskega vsakdana. Medtem ko so družinski člani nekdaj zaupali uigranim pravilom in vzorcem rutinskega vsakdanjega življenja, je danes potrebno vedno znova dogovore izpogajati, načrtovati, proizvesti v lastni režiji. V središče pozornosti prihajajo vprašanja o pravičnih vložkih v družinsko življenje med družinskimi člani, o obremenitvah, o hierarhiji zahtev, želja. Predvsem vse večja fleksibilnost delovnega časa sega neposredno v družinski vsakdan. Ustvarja vse bolj spremenljive in neurejene časovne okvire, ki ne ustrezajo zahtevam skupnega življenja in ne podpirajo kontinuitete, stabilnosti in medsebojnih dogovorov.

2.2. Pasti zaščitniškega starševanja

Vzporedno z deinstitucionalizacijo družine se krepi starševska odgovornost do otrok. Vsaj za Slovenijo to kažejo vse javnomnenjske raziskave. Stopnjevana vpletenost staršev v življenje otrok, nenehna skrb za njihovo blaginjo, izobraževalni proces, prihodnost, vplivajo tudi na spreminjanje odnosov med starši in otroci. Proces spreminjanja tega razmerja skozi njegovo intenziviranje označujemo s izrazom »zaščiteno otroštvo«. To pomeni ustvarjanje diskurzivnega prostora, znotraj katerega so otroci zaznani kot osebe, katerih odraščanje je treba skrbno načrtovati, usmerjati, varovati. Hkrati pa vključuje tudi nasproten proces razlikovanja otrok od odraslih ter povečanega nadzora nad otroki in zaščite otrok. To je kultura, ki spodbuja starše, da nenehno bdijo nad otroci, da jih skrbi vsaka

dimenzija otrokovega življenja. To je tudi kultura, ki neprenehoma dvomi v starševske kompetence in vztraja, da starši ne zmorejo opravljati starševske vloge brez pomoči različnih ekspertov, vzgojnih svetovalcev, varuhov otrokovih pravic itd. (James idr., 1998, str. 16).

V teh spremenjenih razmerah družinskega življenja otroci postajajo vse bolj projekt, ki potrebuje skrben nadzor, stalen nadzor razvojnih stopenj in vodenje. Otrok postaja na nov način odvisno bitje, ki nenehno potrebuje prisotnost odraslih oseb, ki definirajo, skrbijo, svetujejo, upravljajo s sedanjimi in prihodnjimi otrokovimi duševnimi in telesnimi potrebami. To upravljanje traja, dokler traja odnos odvisnosti in ta se pri otrocih neznansko daljša. Starši postajajo zaupniki in svetovalci otrok v psihičnih ali ekonomskih težavah, pa tudi neverjetni zagovorniki otrok v javni sferi in institucijah (Arendell, 1997). Tu mislimo na organizirano lobiranje, kjer poskušajo starši - kot skupina pritiska od zunaj - delovati na kulturne in šolske institucije, da bi tako izboljšali življenjske možnosti svojih otrok. Njihove odločitve glede izobraževanja otrok so tesno povezane z njihovimi pričakovanji glede prihodnosti njihovih otrok. Raziskave kažejo, da na ta pričakovanja pomembno vplivajo socioekonomski dejavniki; materialni, socialni in izobrazbeni kapital staršev (Kintrea idr., 2011).

Tudi vseobsežna pozornost, ki jo je danes deležen otrok, pogosto ni tako nesebična, kot se zdi na prvi pogled. Kaže sledove potrebe po otroku kot posesti, lastnini. Osrediščenost staršev na svoje otroke vodi do / k vedno novim zahtevam do otrok. Medtem ko so bili nekdaj otroci dolžni predvsem spoštovati in poslušati starše, morajo danes streči zelo različnim pričakovanjem in zahtevam staršev. Kdor svojemu otroku prigovarja, naj bo boljši, kot je bil sam pri teh letih, ne misli toliko na otroka kot na samega sebe. Tom Hodgkinson ugotavlja, da so danes starši ujetniki prevladujočih splošnih predstav o starševanju, ki poudarjajo nenehno vpletanje staršev v odraščanje svojih otrok. Ugotavlja, da se sodobni starši pretirano vpletajo in pri tem spravljajo otroke v težave. Pri prevelikem vpletanju namreč ne dovolimo otrokom, da bi se učili samostojno in da bi odrasli v samostojne osebe. »Otrok, ki je preveč zaščiten, se ne bo naučil, kako naj ščiti sebe« (Hodgkinson, 2010, str. 35). Tudi vpletanje profesionalnih svetovalcev v starševanje dodatno spodkopava starševsko samozaupanje.

Kolikor bolj se širi zahteva po „optimalni oskrbi“ otrok, toliko zahtevnejše postajajo tudi materialne predpostavke starševstva. Ta težnja se danes kaže v vseh družbenih slojih. Z rastjo zahtev, ki se povezujejo s starševsko vlogo in rojstvom otroka, se povsod v sodobnem svetu pojavlja nov vzorec odločanja – zavestna odločitev za življenje brez otroka. Do takšne odločitve lahko prihaja zaradi zapolnitve življenja z drugimi projekti, kariere, negotovega partnerstva, občutka negotovosti, strahu ali celo iz ljubezni do otroka. Tako nastane svojstveno

spiralno gibanje: kolikor manj otrok se rodi, toliko bolj cenimo tiste, ki se rodijo, toliko več vlagamo vanje, toliko dragocenejši so in toliko zahtevnejše je starševstvo. Kolikor pomembnejši in dražji nam je vsak otrok, toliko bolj se ljudje bojijo neznanskih nalog in dolžnosti, povezanih s starševstvom.

Sodobni analitiki starševanja kritizirajo tudi idejo o splošni ranljivosti otrok v sodobnih družbah (Gill, 2007; Furedi, 2008). Ta ideja, ki je dobila status neke vrste dogme, je tesno povezana z močno promovirano predstavo o odgovornem starševstvu. Ta čut odgovornosti starše vodi k stalni pozornosti in skrbi, da lahko gre kaj narobe. Tom Gill na primer ugotavlja, da se starševstvo in vzgoja preveč omejujeta na zmanjševanje možnih negativnih posledic početja otrok, vendar pa s tem potiskajo vstran očitne koristi od tega, da puščajo otrokom več svobode, raziskovanja, prevzemanja odgovornosti in doživljanj tveganja (Gill, 2007, str. 60). Zaradi težnje po varovanju otrok, zožujejo njihov življenjski prostor in omejujejo razvoj avtonomnih strategij otrok za soočanje z nujnimi problemi odraščanja in prehodov. Tako so mnoga izmed obnašanj otrok, ki so jih nekoč imeli za normalna, na primer nemir, izbruhi jeze, prepiri, pretepi v igri, plahost, potegnjenost vase, danes postala patologizirana kot psihološki problemi. K tem problemom se danes dodaja še vrsta novih, ki jih na novo odkrivajo in diagnosticirajo pedopsihiatri, psihologi, pedagogi na primer hiperaktivnost, anksioznost, depresija, motnje avtističnega spektra itd. S tem se še dodatno obremenjuje in celo stigmatizira otroke in mladostnike.

Prav zaradi novih razsežnosti starševstva, novih razmerij in motivov, se poleg psihološke želje po otrocih pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire, zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt. Po eni strani nastajajo v individualizirani družbi želje po »lastnem življenju«, po samouresničenju, avtonomiji, svobodi, ki se zdijo v nasprotju s pripravljenostjo na skrb za otroka. V odločanje za otroka se je vrinil dvom, ali bom zmogel/zmogla, vrinila se je skrb, ali bo vse v redu. V sodobni partnerski zvezi ni več osebe, ki bi samoumevno skrbela za potomstvo. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi povečanje zahtev: vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je namreč v sodobni družbi postalo vse odgovornejša naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira pri odločanju za otroka.

3. Empirične ugotovitve; družinski vsakdan in izkušnje starševanja

Ko se je z vstopom v potrošniško družbo začela spreminjati družina iz ekonomske skupnosti v prostočasno skupnost, so ekonomske prednosti posedovanja otrok postopoma pričele stopati v ozadje. Otroci so začeli vse bolj postajati strošek, tudi zaradi pritiska potrošniške družbe, ki je v otrocih odkrila nov pomemben trg. Kolikor bolj se širi zahteva po »optimalni oskrbi« otrok, toliko bolj zahtevne postajajo materialne predpostavke starševstva, ki jih promovirata potrošniška kultura in trg ponudb. Lista nujnosti, ki je vezana na predstavo o odgovornem starševstvu, je dolga; od otroških sob do počitnic, igrač in športa, plesnih in jezikovnih tečajev in nenazadnje vse daljšega izobraževanja in podaljšane materialne skrbi za otroke.

Tudi družinski vsakdan postaja sestavljanka. Življenjska območja posameznih družinskih članov z različnimi ritmi, strukturami zahtev in kraji bivanja le redko ustrezajo drug drugemu. Veliko pogostejša so neujemanja ter številni poskusi uravnovešanja in uravnavanja (Rener idr., 2007). Neredko prihaja v reševanju teh problemov do motenj in protislovnih zahtev, predvsem med partnerjema: kdo bo šel po otroke v vrtec, kdo bo šel na roditeljski sestanek, kdo bo nesel obleko v čistilnico, za čigave potrebe gre, kdo ima kdaj prosto itn. Treba je vložiti več napora, da se obdrži vse individualne biografije znotraj normalnega kompasa družine. Potrebno je veliko diplomacije in menedžmenta vsakdanjega življenja.

Za empirično preverjanje tega, kako se spoprijemajo starši s temi novimi problemi, smo opravili intervjuje o izkušnjah starševanja s starši v prvi fazi starševstva v okviru dveh fokusnih skupin. Fokusna skupina je posebej primerna za raziskovanje individualnih in deljenih življenjskih izkušenj (Krueger in Casey, 2000). In tu nas zanimajo deljene izkušnje žensk in moških v zgodnji fazi materinjenja in očetovanja o njihovih izkušnjah, dilemah in problemih starševanja[2]. Kaj torej o starševanju menijo naše intervjuvanke in intervjuvanci v fokusnih skupinah:

> *»Jaz se najbolj spomnim tega, kar ti vsak reče: vse se bo spremenilo, ampak to je bilo in še vedno se mi zdi, da je totalno neuporabna pripomba. Ker pač ja, saj veš, da se bo vse spremenilo, ampak si težko predstavljaš, kaj to konkretno pomeni. Jaz sem si predstavljala predvsem to, kar sem pač videla pri drugih družinah z majhnimi otroki. Da bo veliko enega hrupa, veliko ene nespočitosti in še najboljše, kar sem od koga slišala, je bilo to, da na starševstvo nikoli nisi zares pripravljen.« (Teja, 41 let[3])*

2 Fokusni skupini sta bili izvedeni v februarju in marcu 2023 v starševskem centru v Mali Ulici. V prvi fokusni skupini je sodelovalo šest mam od 28. do 41. leta starosti, v drugi pa šest očetov podobne starosti.

3 Imena udeleženk in udeležencev fokusnih skupin smo spremenili zaradi zaščite zasebnosti.

»Meni, kolikor mi je bilo težko, me je presenetil ves ta mentalni napor, ki ga prej ni bilo in ga nisem pričakovala … Materinstvo mi je tudi ogromno dalo in zaradi tega mislim, da imam veliko bolj kvalitetno življenje in bolj kvalitetno živim. Določenih stvari več ne dopustim, kakor sem jih prej dopustila.« (Ana, 31 let)

»Mene je presenetilo predvsem to, koliko je ogromno enega dela, tega pranja pa pomivanja, kuhanja, pospravljanja … Mož zelo prispeva, midva sva tukaj res popolnoma enakovredna, ampak še vedno je tega dela toliko, da sva oba čisto utrujena. Na videz je vse popolno, ampak je res treba biti ves čas na nogah, ves čas v pogonu.« (Ema, 40 let)

»Potem so pa te neprespane noči in gor-dol in si živčen, nestrpen in si … In potem to vse povleče za sabo in imaš povsod težave. Potem se pa človek navadi. Navadiš se, da si malo manj naspan in poskušaš nekako krmariti, nekako tako …« (Rok, 42 let)

Uspeh je tudi pri vzgoji otrok že ključna kategorija. Neuspešnost pa je stvar, ki se je danes najbolj bojimo. Vzgojni nasveti proizvajajo pri starših strah, da bi storili premalo in ta strah jih znova usmerja k pedagoškim nasvetom, tako se zapira krog. Vzgoja otrok je vpeta med željo po vzponu in grožnjo družbenega padca. Pri odločanju za otroke ali proti njim obstaja torej cela vrsta zornih kotov, ki ležijo na različnih ravneh, od možnosti in prisile »živeti lastno življenje« do zahtev in obetov, ki jih ponuja starševstvo. Ali kot pravijo naši intervjuvanci in intervjuvanke:

»Starševstvo je res tak dar, da lahko nekomu razložiš, kaj je to zelena barva, kaj je to morski pes, koliko je tukaj enih zanimivih odkrivanj sveta … Neprecenljivo. Koliko je to enih prebranih pravljic, koliko te to obogati. Kljub vsemu delu, nisem pričakovala, da te starševstvo tako obogati.« (Ema, 40 let)

»Se mi zdi, da mi je materinstvo ogromno dalo na tej osebni preobrazbi. In pa to, da iščeš in iščeš, da se ne bojiš novih poznanstev in ljudi. Mislim, da me je materinstvo v tem smislu tudi bolj odprlo. Prej sem se tega kar malo bala, oziroma se mi ni zdelo vredno stopati v nove odnose.« (Ana, 31 let)

»Starševstvo ne more biti samo lepo, to ni poanta, se mi zdi. To si predstavljamo, preden pride otrok, kako bo lepo, če bo fant, bomo igrali nogomet, pa bomo šli tja in tja … Trpljenja pa si nikoli ne vzameš v zakup.« (Jovo, 40 let)

Pri tako številnih odgovornostih so posledice očitne. Potencialni starši nosijo v svojih glavah listo predpostavk in pogojev in ti naraščajo v nedogled:

»To, kar se dogaja zdaj, več ni normalno. Ne sme iti sam na sprehod, ne sme po cesti pobirat stvari… Nobene stvari več ne smejo.« (Jure, 38 let)

»Samo, je pa zanimivo, da ravno naša generacija izvaja to vzgojo. Mi smo tisti, ki smo bili vzgojeni tako, v prostosti. Niso to nas starši take naredili, to je naša generacija ta, ki zdaj tako dela. Ženske pa so tiste, ki skušajo otroke zaščititi, kolikor se pač da. Tako da ponavadi imamo moški potem večjo težavo s partnerkami, kot pa z otroci.« (Jovo, 40 let)

»Na primer, ko pade, rečem: 'Vidiš, sem ti rekel, da boš padel', potem pa žena mene krega: 'Ne moreš tako govorit'.« (Jure, 38)

»Ja, tu imamo pa moški težavo, ker ne znamo v takih trenutkih objeti in reči: 'Pridi k meni, vem da te boli'. To je pa prav to soočanje s čustvi.« (Dare, 44 let)

Za nemalo parov se zastavlja vprašanje, ali naj sploh imajo otroke v svetu ozonskih lukenj in umirajočih gozdov. Te zahteve se preko medijev širijo v zavest sedanjih ali potencialnih staršev. Stavek »otroka si ne moreva privoščiti« zato ne govori le o željah mladih parov, kar se tiče njihovega standarda, temveč vsaj toliko o življenjskem standardu, ki ga želijo nuditi svojemu otroku. Pravilo se glasi: sodobni ljudje imajo le toliko otrok, kolikor si jih lahko privoščijo:

»Prvega otroka sva si oba zelo želela… In potem je to dete tam ves čas jokalo … S partnerjem sva ga potem ves čas nosila – en do dveh ponoči, drugi do jutra … Tako da sva bila izčrpana do konca.« (Nina, 40 let)

»Jaz sem odraščala v izredno nefunkcionalni družini in sem že leta prej šla v psihoterapijo zato, da sem si sploh nekako najprej upala pomisliti, da bi postala mama z neko varno strategijo navezovanja na otroka …Nekaj si poskušaš predstavljat, potem te pa doleti realnost in potem si v tisti realnosti prisiljen sfunkcionirati tako, kot si pač življenjsko opremljen do takrat.« (Eva, 28 let)

Za mnoge se začne prevpraševanje že pri partnerstvu; ali je zveza dovolj trdna, da bo nudila stabilno oporo otroku? V navzkrižnem zasliševanju pridemo do samoprevpraševanja; ali sem dovolj čustveno razvit/a za materinsko ali očetovsko vlogo, ali sem dovolj pripravljen/a na odpovedi drugim osebnim interesom na račun otroka (Beck in Beck-Gernsheim, 2006). Nastopajo nova in nova izpraševanja vesti. Posledica tega je, da nastopajo konkurenčni izzivi in upi ter negotovosti in strahovi glede odločanja o rojstvu otrok. Ta razmišljanja kažejo na značilne negotovosti, ambivalence in protislovja sodobnega starševstva:

»Jaz si nisem predstavljala, da toliko moraš delati na sebi, se opolnomočiti, da se pripraviš, da si pri sebi nekako stabilen, da nekoga novega vzgojiš za ta svet.« (Sara, 39 let)

»Ampak ja, na nek tak način bolj vidiš, v kaj vlagaš svoje napore , kje je tisti smisel, v katerega verjameš in vsi ti drugi niso več pomembni. Se mi zdi, da mi je materinstvo ogromno dalo na tej osebni preobrazbi … Mislim, da me je materinstvo v tem smislu tudi bolj odprlo. Prej sem se tega kar malo bala, oziroma se mi ni zdelo vredno stopati v nove odnose.« (Ana, 31 let)

Ljudje se danes lahko odločajo, ali imeti otroke in ker je to postalo zelo odgovorna naloga, je tudi odločitev praviloma zelo tehtna:

»Se mi zdi, da ko smo vsak dan v samem pospravljanju, da mi zmanjka mentalne moči, ker sem ves čas tako intenzivno v čustvenem. Ves čas čustveno uravnavam otroka, ga dvigujem in pomirjam in usmerjam njegovo energijo, da sem v tem emocionalnem nivoju tako aktivna, da mi zmanjka za racionalno razmišljanje, priznam. Tako kot ste rekli, dolgo obdobje je zelo intenzivnega čustvovanja in potem … Ja, mene je izčrpalo, jaz se včasih ne spomnim kakšnih imen, celo od prijateljev.« (Ema, 40 let)

Materialne predpostavke so le del zahtev sodobnega odgovornega starševstva. Navodila strokovnjakov, napotki revij za starše, priročniki, obsegajo veliko več in imajo med sodobnimi starši skrbno in zainteresirano bralstvo in poslušalstvo. Po navedenih zahtevah otrok potrebuje »primerno okolje za zdrav razvoj«, od ustreznega stanovanja do psihološko stabilnega okolja. Predvsem pa je po mnenju strokovnjakov sama vzgoja velika in odgovorna naloga in nikdar nismo tako dobri starši, da ne bi mogli biti še boljši, in nevarnosti, ki pretijo otrokom, če zamudimo pravi trenutek, so brezštevilne (Beck in Beck-Gernsheim, 2006).

3.1. Starševstvo in partnerstvo – fenomen novih očetov

O fenomenu tako imenovanega novega očetovstva govorimo v zadnjih desetletjih, nekako od osemdesetih let dvajsetega stoletja. Povezan je s premikom od patriarhalnega modela družinskega življenja, v katerem so moški-očetje identificirani z vlogo materialnega preskrbovalca družine, k emancipatornemu modelu, kjer so družinske vloge porazdeljene in se partnerja aktivno dogovarjata o delitvi dela in vlog (Rener idr., 2008). Družbeni kontekst, to pomeni pogoji dela, socialne in družinske politike, pravni in normativni okviri, medsebojno vplivajo drug na drugega in delujejo tako spodbujevalno kot zaviralno na spreminjanje očetovstva in starševanja. Predvsem pa se fenomen novega očetovstva po ugotovitvah raziskav ne veže zgolj na vprašanje aktivnega očetovanja, to pomeni večje vpletenosti očetov v družinsko delo ter skrb za otroke. Veže se tudi na razmerja med poklicnim in družinskim življenjskim potekom, pa na prakse očetovanja, ki so povezane z različnimi družinskimi situacijami, na primer reorganiziranimi družinami, s posledičnim razširjanjem starševskih vlog na nove socialne starše in podobno.

Novi očetje se pogosto soočajo z nasprotujočimi si pričakovanji, saj se na eni strani soočajo s prevladujočimi kulturnimi in organizacijskimi normami ter na drugi strani z individualnim prizadevanjem za večjo prisotnost v skrbi za otroka (Hanlon, 2012). Zdi se, da problem aktivnejšega očetovanja torej ni samo problem moških oziroma njihove pripravljenosti in sposobnosti za aktivno očetovanje, temveč tudi kulturnega imaginarija, ki materinstvo še vedno umešča v ontologijo družine kot ekskluzivno, nenadomestljivo vlogo.

Tudi pogovori v naših fokusnih skupinah razkrivajo, da se očetje vse bolj vključujejo v skrb za otroke in družinsko delo ter da je solidarnost med spoloma dodobra prodrla v sfero intimno-partnerskih odnosov. Aktivna participacija moških v družinskem življenju je močno predrugačila načine, kako ženske doživljajo svoje partnerje in katere so tiste pomembne kvalitete, ki določajo dobrega partnerja:

»No, moj oči ni znal niti jajca speči. Dobesedno. Midva pa imava popolnoma razdeljeno gospodinjstvo, z otroki je ogromno in tudi on je deloma bil na porodniški in še bo. Midva si kar tako narediva, da res vlagava oba v družino in to je neprecenljivo.« (Ema, 40 let)

»Moj mož na primer spi s tamlajšo hčerko, ker se ona še vedno zbuja, jaz pa res nujno potrebujem spanec, da lahko funkcioniram, moj spanec je podstat vsega. Ko sem nehala z nočnim dojenjem, je začel on z njo spati in res, koliko je to vredno.« (Nina, 40 let)

Moški, ki so tudi očetje, že dolgo več ne odkljukavajo vseh svojih obveznosti zgolj z materialnim preskrbovanjem družine, temveč se vse bolj vključujejo v družinsko življenje v aktivni vlogi tistega, ki sooblikuje gospodinjstvo in skrb za otroke.

»Dobivava ogromno povratnih informacij v smislu, »vidva sta tak tandem, vidva vse to nekako gladko speljeta. Mislim, jaz si ne predstavljam, da bi partner bil drugačen. Mislim da ne bi zmogla. Res, neke stvari, ki so bile prej samoumevne za ženske, so pri nas zdaj samoumevne tudi za partnerja, ne samo zame.« (Sara, 39 let)

Partner je v življenju ženske z majhnimi otroci postal predvsem partner. Tisti, ki skupaj s partnerko, enakovredno ob boku, skuša oddelati vse tisto, kar je prej za družino postorila celotna skupnost. Hkrati pa, kot poročajo intervjuvani očetje, niso te izkušnje aktivnega očetovstva pridobili v lastni družini in so morali novo vlogo očeta iznajti sami:

»Oče je bil izjemen karierist, v bistvu svoje celotno življenje in še zdaj. Dokler se nisem malo ukvarjal s tem odnosom, se nisem zavedel, da v bistvu nimam niti enega spomina, da bi midva kaj skupaj počela. No, razen enkrat, ko sva šla smučat. Tako da je potem res prevladovala ena taka odsotnost … Še bolj kot sama fizična odsotnost – čustvena odsotnost. Ni bilo nobenih pogovorov o čustvih, kako se človek počuti. V bistvu sem šele kasneje spoznal, kako zelo mi je to v bistvu manjkalo.« (Marko, 29 let)

»Jaz imam podobno izkušnjo s tem odsotnim očetom. Veliko je bil v službi in na službenih potovanjih. Takrat, ko je bil pa doma, je nekako svoje stvari počel. Kadar je kaj počel ali pa delal, me je odganjal stran, ker ni imel potrpljenja … Potem, ko si mogoče malo starejši, pa se spomnim predvsem tega teženja za učenje, domače naloge, kdaj boš prišel, kje si bil.« (Rok, 42 let)

V zadnjih nekaj desetletjih so torej spremembe v enakopravni delitvi dela in starševanja med partnerjema postale vidnejše in opaznejše tudi zavoljo družinskih politik in politik enakih možnosti spolov, ki z mehanizmi, kot sta npr. očetovski in starševski dopust, spodbujajo aktivno ali participativno starševstvo:

> *»Vprašanje je bilo, kako je očetovski dopust vplival na razvoj očetovstva? Ma, po mojem bolj malo vpliva na starševstvo, vpliva bolj na partnerstvo, ker imaš takrat v bistvu ful časa, da se povežeš. Meni se je to zdelo res zelo pomembno.« (Marko, 29 let)*

Obstajajo dokazi, da je očetovski dopust pozitivno povezan z vpletenostjo očeta v starševanje in družinsko življenje. Na podlagi izsledkov raziskav lahko ugotovimo, da skupaj z aktivnostmi v času nosečnosti partnerke in ob rojstvu otroka, vključno z navzočnostjo pri porodu, očetovski dopust pozitivno vpliva na oblikovanje očetovske identitete (Peets in Knoester, 2018). Pomembno je, da očetovski dopust prispeva k percepciji moških kot očetov v družinskem življenju z neko aktivno skrbstveno dimenzijo in ne zgolj materialno ter finančno odgovornostjo za otroke.

3.2. Starševstvo in poklicno delo

Trend odgovornega starševstva prinaša s seboj napetosti med tremi pomembnimi vidiki življenja: med področjem, vezanim na plačano delo in karierno napredovanje, ter področji, ki se nanašata na partnerski odnos in skrb za otroke. Te ovire so se zaradi strukturnih sprememb v sodobnem poklicnem delu še povečale. Procesi, povezani s fleksibilnostjo dela, deregulacijo in fleksibilnostjo delovnega časa, povečujejo biografske negotovosti za moške in ženske ter so ovira za vzpostavljanje uspešnega ravnotežja med starševskimi vlogami in poklicnim delom oziroma kariero (Oechsle idr., 2012). Model dela s polnim delovnim časom je povezan tudi z zahtevo po precejšnji razpoložljivosti v smislu ur in to predstavlja problem tako za moške kot za ženske, če želijo prevzeti odgovornost za družino in biti uspešni v poklicnem življenju. Pogosto pride do partnerske odločitve, da ženske podredijo svoje poklicne ambicije materinski vlogi. Prakse očetovanja pa se selekcionirajo in zožijo. Omejujejo se na pomoč preobremenjenim partnericam, na opravljanje lažjih, rutinskih del v gospodinjstvu ali na igro z otroki:

> *»Ja, drugače ne bi šlo čez … Jaz sem že ob petih v službi. Ona pa je zjutraj sama s tremi otroki, od tega ima en odločbo … Ja, se je morala malo prilagodit. Je dala prošnjo za delo samo dopoldne.« (Jure, 38 let)*

Ženske, ki se odločijo za starševstvo, se še vedno pogosteje izpušča pri možnostih napredovanja, dobivajo slabše projekte in nižje zadolžitve ter imajo zmanjšan dostop do priložnosti za dodatno izobraževanje in strokovni razvoj. Poleg teh

ovir se ženske, ki so tudi matere, pogosto srečujejo tudi s stereotipi na delovnem mestu, kot so na primer prepričanje, da zdaj niso več dovolj predane svojemu poklicu in da so neuporabne, ker bodo odslej tako ali tako ves čas na bolniški ali negi za bolnega otroka:

> *»Opazujem znance in znanke in vidim, koliko jih je potisnjenih v teh deset in več ur dela na dan … Zdaj pa, ker je dobila otroka, bo pa manj napredovala, ne bo dobila dobrih projektov, pa mogoče bo celo izgubila službo, se ne bo podaljšala pogodba … Res se bojijo ljudje, da bodo izgubili službo, ker so dobili otroke. Tega se nemalo dogaja.« (Ema, 40 let)*
>
> *»Jaz sem si želela krajši delovni čas, ampak je tudi partner delal spremembo na poklicnem področju in nam kot družini finančno ni zneslo.« (Nina, 40 let)*
>
> *»Jaz moram reči, da sem imela veliko podpore od moža, ki je vedno, ko sem imela jaz te krivde in ne vem kaj še vse, rekel, okej, kje je zdaj meja med tema dvema vlogama. A veste, ker na mojem področju je delo po 10 ur dnevno običajno, minimum skorajda. Kar ni fino, ane. In vsi vemo, da je 8 ur dovolj. In da lahko delamo tudi manj in to nič ne škodi kvaliteti dela. Ja, mislim, da je zelo dobro imeti nekoga zdravega z zdravim uvidom ob sebi, če ti ravno nisi še čisto tam in če se še iščeš.« (Sara, 39 let)*

V Sloveniji je v uporabi 8-urni delovnik, vendar pa ženske v fokusni skupini poročajo o nepisanem pravilu, da se kot pozitiven odnos do dela pričakuje, da se dela tudi po deset ur. Ker zakonsko otroci ne smejo biti v vrtcu več kot devet ur – to predvideva torej osem urni delovnik in čas za razvoz otrok – ženske, ki so mame, ne morejo dosegati teh nerealnih pričakovanj. S tem država ni potisnila v neenak položaj samo žensk, temveč tudi otroke. Več časa s svojimi starši lahko preživijo samo otroci tistih staršev, ki si to lahko privoščijo.

3.3. Spremembe sorodniških in prijateljskih razmerij v času starševanja

Sodobni starši imajo razmeroma malo priložnosti za druženje. Čeprav so se intimno partnerski odnosi močno spremenili in poglobili in s tem že zadovoljujejo določene socialne potrebe, pa starši potrebujejo stike z drugimi starši. In tu naši intervjuvanci in intervjuvanke ugotavljajo velike spremembe v socialnih stikih zaradi značilnosti sodobne vse bolj individualizirane družbe; nezainteresiranost, zavračanje. Pogovor v fokusni skupini to razkriva:

> *»Ta individualizem in mehurčki, to se vidi tudi v vrtcu. Oba opažava, da noben starš nič ne pozdravi, vsi skorajda šepetajo s svojimi otroki, da ja ne bo kdo slišal.« (Tisa, 41 let)*
>
> *»Ful me je presenetilo: ženske z vozički so šle mimo mene in me niso niti pozdravile … Kakšen svet je to?!« (Ema, 40 let)*

»Ja, moj tamali pristopi do drugih, tako, z vsem odprtim srcem in vpraša drugega otroka, kako si in drugi kar pogledajo stran. In si rečeš: 'Madona, kakšen svet!' Jaz sem ob tem res v stiski.« (Ana, 31 let)

»To mi je bilo ful zanimivo. V bistvu sem pričakoval, da bo moj socialni krog ful vključen v življenje mojih otrok, pa pač noben ni. Tukaj pri meni je otrok, oni pa so čisto v enem svojem svetu. Si ne predstavljajo, kako mi je v bistvu … Pri meni se vsi ob pol desetih zvečer dobijo. Jaz grem spat takrat.« (Marko, 29 let)

Velik izziv sodobnim staršem predstavljajo življenjski poteki, ki so jih ločili od primarne družine in širše podporne socialne mreže. Medtem ko so v določenih točkah poteka življenjske zgodbe – na primer v času študija, mlade odraslosti in postavljanja karierne poti – premiki od primarne družine lahko celo dobrodošli, se v obdobju zgodnjega starševstva izkaže, da je manko, ki ga družbena mobilnost in podaljševanje delovne aktivnosti ustvarjata na področju vpetosti v podporno mrežo širše družine, zelo opazen:

»Naši so vsi v tujini in nimamo nikogar, tako da res sama morava vse. Razen če uleti kakšna prijateljica, ampak to ne moreš pričakovati od nekoga, ki ni tvoja družina. Tako da pogosto gremo čez vikend dol, tudi če se nama ne da. To je prilika, da malo zadihaš, ker ta del res odvzame energije, ker če ne moreš niti zadihat, nimaš časa za nič.« (Jovo, 40 let)

Morda za pogrešanjem primarne družine, ki ga je mestoma osvetlil pogovor v fokusni skupini, pri novopečenih starših v resnici stoji pomanjkanje socialnih stikov z vrstniki. Socialni stiki in podpora, ki pride iz njih, so ključnega pomena za starše majhnih otrok. Vstop v starševstvo je obdobje povečanega stresa, ki zaradi individualizacije družbe in zmanjšane vidnosti določenih življenjskih ciklov, starše preseneti in s tem še dodatno obremeni. Zato še potrebujejo varne prostore in skupnosti:

»Osebni stik mi je bil noro pomemben. Te digitalne zadeve … Ja, najdeš neke odgovore, spremljaš kakšne zanimive zgodbe, ampak je to itak tako preveč prisotno tudi nasplošno, da je na koncu to samo še en dodaten dražljaj, ki me utruja.« (Sara, 39 let)

Raziskave konsistentno kažejo, da so starši, ki so deležni socialnih stikov in podpore, veliko manj depresivni in tesnobni, hkrati pa mnogo bolj samozavestni, kompetentni in senzitivni pri starševstvu. Učinkovitost podpore je premosorazmerna z občutkom staršev, da so njihovi socialni stiki sprejemajoči in pripravljeni pomagati. Kljub pomembnosti socialnih stikov v obdobju zgodnjega starševstva, večina staršev poroča o občutkih osamljenosti in nepodprtosti.

4. Zaključki

Predstavljeni vidiki spreminjanja družine se nanašajo predvsem na rahljanje tradicionalnih predstav o družini in zakonu ter njihovo nadomeščanje z ustreznejšimi predstavami ali alternativnimi zasnutki sodobne družine. Sodobne raziskave družinskih vzorcev in razmerij kažejo značilne premike v vzgojnih vzorcih, ki so se zgodili v sodobnih družbah v zadnjih desetletjih in bi jih lahko označili kot premik od modela vzgojne in etične družine k modelu čustvene družine. Družina se spreminja iz nadzorovalne skupnosti v podporno skupnost (Beck-Gernsheim, 2002). Zato družina danes deluje pogosto kot prostor pobegov in zavetja pred zahtevami širšega sveta, ki v visoko tekmovalnih družbah zanesljivo niso majhne. Deluje kot nekakšen laični terapevtski center za vse družinske člane.

Družba potrebuje ljudi, ki poznajo vsaj minimum čustvene stabilnosti, saj brez tega človek ne more neovirano opravljati kompleksnih delovnih in drugih nalog. Tu pa je družina nujen stabilizacijski dejavnik osebnosti. Družina tako postaja vse bolj socializacijska enota za vse člane. Otroci v njej doživljajo začetke družbenega oblikovanja. Tudi otroci terjajo od staršev določeno resocializacijo, hkrati pa so za starše eden od kompenzacijskih dejavnikov v vsakodnevni psihosocialni reprodukciji. Ljudje, ki se danes odločajo za otroke, tega zanesljivo ne počno zato, ker bi imeli zaradi njih kake materialne prednosti ali koristi. V ospredje stopijo drugi motivi za starševstvo, ki sodijo predvsem med emocionalne potrebe staršev.

Zdi se, da imajo danes otroci torej predvsem »psihološko funkcijo koristnosti«. Občutek odgovornosti, pristojnosti za otroka, pomeni za odraslega biti emocionalno nujno potreben. Z otrokom dobimo občutek, da se uresničujemo v naslednji generaciji in se v njej vidimo še enkrat predstavljeni. Te psihološke koristi se izražajo v želji po smislu življenja, v težnji po osrečevanju, v drobnih radostih v odnosu z otrokom. V odnosu z otrokom želimo ponovno odkriti in izraziti svoje sposobnosti in potrebe po bližini in nežnosti, skrbi, empatiji, odprtosti, ki jih boleče pogrešamo v sodobnih visoko kompetitivnih družbah. Otrok nam pomaga uravnotežiti življenje. Tako nastopa otrok kot neka vrsta »naravnosti« v vedno manj naravnem okolju.

Spreminjajo se tudi vzgojni stili in razmerja med starši in otroci. Starši imajo vedno manj potreb po formalnem izkazovanju avtoritete. Povezave med starši in otroci zaradi vsega tega postajajo zelo prožne. Starši postajajo vse bolj zaupniki in svetovalci otrok v psiholoških ali ekonomskih težavah, pa tudi neverjetni zagovorniki otrok v javni sferi in institucijah. Tu mislimo na organizirano lobiranje, kjer poskušajo starši kot skupina pritiska od zunaj delovati na kulturne

in šolske institucije, da bi tako izboljšali življenjske možnosti svojih otrok.

V teh različnih starševskih prijemih in vzgojnih vzorcih pa se vendarle postavlja vprašanje, kako obsežno je področje sveta njihovih potomcev, ki ne pripada staršem. Ali starši sebi dovoljujejo ali prepovedujejo vdiranje v področje življenjskega sveta otroka in mladostnika. Ali je otroku in mladostniku omogočeno oziroma dovoljeno neko področje zasebnosti znotraj družinskega življenjskega sveta, na primer njegova soba, lastnina, njegov lasten način mišljenja in čustvovanja ter komuniciranja? Ali pa je – nasprotno – vse vedenje otrok in mladostnikov vodeno po volji staršev, je vprašanje, na katero odgovarjajo starši sledeč svojim predstavam o življenju.

Ker je vpletenost staršev v odraščanje otrok tako velika, pomeni to tudi nov dejavnik socialne diferenciacije otrok. Navedeni trendi v vzorcih družinske socializacije in vzgoje imajo namreč svojo prikrito normativno plat, ki tiho sankcionira tiste starše in otroke, ki ne znajo ali ne zmorejo ustvariti podporne družinske klime. Negativno jih sankcionira tako, da staršem nalaga »krivdo« za realne ali domnevne socializacijske primanjkljaje njihovih otrok. Pri tem pa ostane spregledano realno jedro teh občutkov krivde, namreč realne socialne delitve, ki potiskajo določene skupine ljudi v prikrajšane življenjske pogoje.

Viri

Arendell, T. (1997). *Contemporary Parenting: Challenges and Issues*. Sage.

Bauman, Z. (2001). The Individualized Society. Pollity Press.

Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Polity Press.

Beck, U., in Beck-Gernsheim, E. (2006). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Založba FDV - Zbirka Psihologija vsakdanjega življenja.

Furedi, F. (2008). *Paranoid Parenting: Why Ignoring the Experts May be Best for your Child*. Continuum.

Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti*. Založba*cf.

Gill, T. (2007). No Fear: Growing up in a Risk Averse Society. Calouste Gulbenkian Foundation.

Glick, P. (1984). Marriage, Divorce, and Living Arrangements: Prospective Changes. *Journal of Familiy Issues,* 5(1), 7-26.

Hanlon, N. (2012). *Masculinities, care and equality: identity and nurture in men's lives*. Palgrave Macmillan.

Hodgkinson, T. (2010). *The Idle Parent*: *Why Less Means More When Raising Kids*. Penguin Books.

James, A., Jenks, C., in Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Polity Press.

Kintrea, K., St. Clair, R., in Houston, M. (2011). *The Influence of Parents, Places and Poverty on Educational Attitudes and Aspirations*. Joseph Rowntree Foundation. http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/young-people-education-attitudes-full.pdf (23.6.2023).

Krueger, R., in Casey, A. (2000). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Sage.

Oechsle, M., Müller, U., in Hess, S. (2012). *Fatherhood in Late Modernity: Cultural Images, Social Practices, Structural Frames*. Barbara Budrich Vrl.

Petts, R., in Knoester, C. (2018): Paternity Leave-Taking and Father Engagement: Paternity Leave and Father Engagement. *J Marriage Fam*, *80*(5), 1144–1162.

Rener, T., Sedmak, M., Švab, A., in Urek, M. (2007). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Založba Annales.

Rener, T., Humer Ž., Žakelj T., Vezovnik A., in Švab, A. (2008). *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Založba FDV - Zbirka Psihologija vsakdnjega življenja.

Švab, A. (2007). Družinske spremembe. V T. Rener, M. Sedmak in M. Urek (ur.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji* (str. 63-81). Založba Annales.

Ule, M., in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo. Spremembe življensjskih potekov v pozni moderni*. Založba FDV - Zbirka Psihologija vsakdanjega življenja.

Ule, M. (2015). Vloga staršev v izobraževalnih potekih otrok v Sloveniji. Sodobna pedagogika, 1, 30-45.

Ule, M., Kamin, T., in Švab, A. (ur) (2018). *Zasebno je politično : kritične teorije vsakdanjega življenja*. Založba FDV - Zbirka Psihologija vsakdanjega življenja.

Wilkinson, H. (1997). Auf Reisen jenseits der Heimat. Entsteht eine neue Ethik individueller und sozialer Verantwortung? V U. Beck (ur.), *Kinder der Freiheit* (str. 85-123). Suhrkamp.